

Војислав Сараќински, Стефан Пановски. *Антички државни системи*. Универзитетски учебник. Филозофски факултет, Скопје, 2019. ИСБН 978-608-238-171-8, стр. 259.

Државата и државните системи се предмет на изучување на правните факултети, особено како дел од наставните предмети „Вовед во правото“ или „Теорија на државата и правото“, кои истовремено се и правни дисциплини. Во таков контекст дефинирањето на државата како апстрактен поим, но и како конкретен историски феномен, е нужен предуслов за проучување на правото и правните поими и норми. Оттука, пристапот во овој тип учебници е амалгам, бидејќи темите држава и право си задржуваат извесна автономија, којашто се покажува и преку структурата - содржините се поделени во два дела: Држава и Право, по редоследот што е наведен. Крајната цел е да се добие претстава за позитивното право преку изучување на потеклото, суштината и функционирањето на државно-правниот механизам. Учебникот *Антички државни системи* има поинаков пристап кон предметот држава, кој произлегува од различната цел и целна група. Станува збор за универзитетски учебник, составен за предметот со исто име, којшто се изучува на Институтот за историја на Филозофскиот факултет во Скопје. Различниот пристап кон изучувањето на државата се воочува пред сè во насловот: државата, или попрецизно државните обли-

ци, се изучуваат во еден временски и просторно ограничен период од човековата историја. Периодот е антиката на Стариот исток и медитеранскиот басен, односно оние цивилизации и култури врз основа на кои е изградена европската цивилизација. Останатите антички држави, кои се надвор од овој географски простор не се земени предвид. Ова временско-просторно ограничување укажува на суштинската разлика во доминантните пристапи на изучување на државата во правните и во историските науки. Во историските науки предметот држава се изучува конкретно, емпириски, преку сведоштва што се достапни за толкување. Теоретскиот пристап, пак, е очекуван за Вовед во правото, која претставува општо-воведна и теоретска правна наука.

Учебникот е составен од единаесет поглавја, подредени хронолошки; исклучок е првото поглавје (*За природата и потеклото на државата*, 7-22), кое претставува теоретско видување на предметот и запознавањето со методологијата на проучување што се применува воопшто и онаа што е применета во учебникот. Имено, накратко се разгледани главните теории за настанокот на државата, почнувајќи од Макијавели, сè до современите теории, од кои секоја на свој

начин придонесува за разбирање на предметот, но ниедна не е целосна сама по себе. Тоа води кон заклучокот дека државата не е апстрахиран историски феномен, но „врзно ткиво на општеството, збир од сите потреби и вредности, што го насочуваат човекот кон заедница на рамноправни и слободни единки.“ (13) Во последниот дел од ова поглавје, што носи наслов: „Што го поттикнува преминот во државност?“, се сумираат главните механизми на преминот во државност, кои се изнесени во претходно наброените теории за настанокот на државата и за државата воопшто. Според авторите, побезбедно е да се употребува терминот „главни механизми“ од „законитости“, особено во хуманистичките науки, кои „никогаш нема да го достигнат степенот на прецизност на природните науки“ (21).

Она што е експлицитно и имплицитно потенцирано во ова уводно поглавје е следново: оној што се занимава со изучување на државата, треба да има предвид дека тоа е творба на новиот век; античките државни системи, од друга страна, не се унифицирани заедници што содржат исти институции. Затоа, кога станува збор за антиката, не може да се зборува за држава имајќи го предвид современото поимање, туку за државни системи или облици.

Второто (*Староисточните градови-кралства*, 23-43) и третото поглавје (*Староисточните империи*, 45-66) се поврзани географски. Тие се однесуваат на староисточните државни облици, кои се формираат на територијата меѓу реките Еуфрат и Ти-

гар, како и Сирија и Палестина¹. Се работи за областите каде се случила т.н. неолитска револуција, кои денес се нарекуваат лулка на цивилизацијата. Тоа значи дека луѓето на оваа територија започнале да се занимаваат континуирано со земјоделство и сточарство, а наместо номадски живот, започнале да градат трајни населби, што од друга страна води до создавање на првите државни облици. Се разбира, во овој најстар период од човечката култура и цивилизација, првите државни облици биле помали по обем - градови-кралства, чии физички карактеристики, институции на власта, управувањето со градската економија и правниот и воениот систем се разгледани и претставени во второто поглавје. Крајот на овие градови-кралства се случува во III милениум пр. н. е., бидејќи тогаш достигнуваат подем територијалните кралства во Месопотамија, кои претставуваат почеток на една нова ера и се предмет на истражување во третото поглавје. Се работи за староисточните империи, како државата на Саргонидите, III Урска династија, Државата на Зимри-Лим, Асирската империја. Од првите градови-кралства (држави) имаме премин кон поголемо територијално обединување, кое со денешната терминологија се нарекува империја.

Паралелно со империите на Стариот исток, се развива Египетското

¹ Имено, тоа е онаа територија што е популарно позната како Блискиот или Средниот Исток, што во историските науки се именува едноставно Стариот Исток.

кралство, кое се разгледува во четвртото поглавје (*Египетското кралство*, 67-88). Тоа е најдобро посведочено во периодот на т.н. Ново кралство. Авторите во ова поглавје ги разгледуваат различните пристапи за изучување на египетската држава, кои се разликуваат според тоа дали изучувањето поаѓа од археологијата и филологијата (египтолошки пристап), дали Египет се споредува со другите цивилизации (споредбен пристап), или, пак, египетската држава се изучува во широка општествена рамка (социолошки пристап). Освен што се разгледуваат физичките карактеристики на државата, администрацијата и правниот поредок, овде е посветено внимание и на храмовите во посебно потпоглавје, не заради прикажување на религиозните погледи, туку затоа што биле дел од државниот правен поредок.

Со петтото поглавје *Најстарите кралства во Европа* (89-110), се менува тежиштето кон друга географска област, а тоа е егејскиот басен. Тоа се т.н. минојски држави (2000-1500 г. пр. н. е.) на Крит и микенските кралства (1400-1200 г. пр. н. е.), кои се историска подлога на Хомеровите епови. Микенската цивилизација, која следи по минојската, е всушност протохеленска цивилизација. Ова стана јасно откако во 1952 година Мајкл Вентрис го дешифрираше Линеар Б писмото, со кое се испишани бројни глинени плочки пронајдени во палатните комплекси на Крит и копнена Хелада. Тоа откритие претставува подлога за раѓање на најмладата дисциплина во класичната филологија, микенологи-

јата. Овој период и овие информации се особено важни за оние што се занимаваат со класична филологија, бидејќи даваат еден концизен преглед на најстарата историја на Хелада, пред појавата на алфабетот. Микенската палатна цивилизација доживува пад во 1200 г. пр. н. е. од недоволно познати причини, околу кои има разни претпоставки.

Класичниот период од антиката започнува со шестото поглавје *Хеленскиот полис* (111-130). Секако, од големо значење за изучување на хеленските државни облици е запознавање со значењето и функциите на полисот. За таа цел, авторите го прикажуваат полисот повеќеслојно. Пред сè е дадена дефиниција на полисот, за да може полесно да се следат следните слоеви; натаму, објаснети се физичките карактеристики на полисот, местата каде се појавуваат овие структури и нивното единство; но она што е навистина полезно за целосно разбирање на полисот е тоа што се дадени различните значења на зборот полис уште во антиката. Во овој дел се разгледани и изведенките од полис, како *polites* – граѓанин, член на полисот, и *politeia* како граѓанско право и конечно како устав на полисот, т.е. неговото устројство. Овој многузначен и многуслоен збор „полис“, понатаму се разгледува и како град и како држава, што претставуваат две различни функции: „Една важна разлика меѓу полисот како град и полисот како држава се однесувала на членството во група. Населението на полисот обично се делело на три слоја: граѓани (*politai*), слободни туѓинци (најчесто на-

рекувани *metoikoi*) и робови (*douloi*). Полисот како град бил економска и општествена заедница на сите домаќинства (*oikoi*) – и на домаќинствата на граѓаните, и на домаќинствата на метојките. Заедницата се состоела од сите членови на домаќинството – и слободни, и робови од двата пола, и на сите возрасти. Од друга страна, полисот како држава бил заедница на граѓани во однос на нивните политички институции, а членството во оваа група им било достапно само на полнолетните мажи, без разлика дали живееле во градот или во неговата околина.“ (119-120).

За полисот како држава од големо значење е неговото политичко уредување. Она што произлегува од полисот како облик на уредување е демократијата, која во VI и во V век пр. н. е. станала доминантен облик на уредување. Во архајскиот период полиското уредување било или монархија или олигархија. Меѓутоа, демократскиот облик речиси ги поттиснува претходните два облика, затоа што се покажал како „силен и ефикасен начин на владеење“ (121) Но, освен што е посветено внимание на демократијата и на демократските полиси, во ова поглавје се разгледува споредбено и олигархиското уредување, макар што и двата типа ги имаат сличните институции и државни служби.

Во седмото поглавје *Спарта и Атина* (131-154) е применет споредбен метод при прикажување на уредувањето. Овие два града претставуваат два модела на полиси, по кои главно биле устроени и останатите полиси кај Хелените. Разликата не се состои

само во различниот политички систем, но и во физичките карактеристики и местоположбата, кои одиграле голема улога во развојот на овие полиси. Секој од нив има предност во една и недостаток во друга област од управувањето. Имено, уште во антиката, едни го фалат уредувањето на Спарта, а други ја величат Атина, но секогаш едната држава за сметка на другата. Во оваа книга, пак, преку запознавање со институциите на власта и управување на овие две држави, е објаснет тој антагонизам.

Класичниот период на Хеллада е одвоен од хеленизмот со осмото поглавје *Македонското кралство* (155-178), кое има значаен удел во хеленската историја, но е клучен фактор за историските текови и во хеленистичкиот период. И покрај тоа, македонското кралство е фундаментално различно од хеленскиот полисен систем и тоа е концизно претставено преку описот на кралската власт со сите свои компетенции, потоа описот на функциите на народното собрание, устројувањето на градовите и нивната администрација. За овој тип монархија големо значење имало и благородништвото, кое било еден вид кралски совет, на кое е посветено едно потпоглавје.

Деветтото поглавје *Хеленистичките монархии* (179-198), го опфаќа периодот по смртта на Александар Велики, кога неговата огромна држава била поделена меѓу т.н. дијадоси (наследници). Се создаваат три големи кралства: кралството на Селевкидите, кралството на Лагидите (Птолемаидите) и кралството на Антигони

дите. Овие хеленистички држави макар што се посебни, имаат слични идеологии и слични институции на власта. Оттука може да се зборува и општо за *хеленистички монархии*, како што е направено во ова поглавје, со тоа што во рамките на секое потпоглавје јасно се потенцирани спецификите на трите кралства. Како и да е, кон крајот на старата ера овие кралства по период на внатрешна и надворешна криза конечно паѓаат под власт на Римјаните и со тоа Медитеранот влегува под римска власт во вековите што следуваат.

Десеттото и единаесеттото поглавје се однесуваат на Римската држава: во десеттото (199-231) се разгледува *Римската република*, а во единаесеттото (233-259) *Римската империја*. Овие содржини традиционално се изучуваат и во предметот Римско право на правните факултети и претставуваат нужен увод за запознавање со римскиот правен систем. За разлика од повеќето учебници за историја на Рим, па дури и учебниците за римско право, во овој учебник е изоставен оној дел од римската историја што се нарекува Римско кралство и кој претходи на Републиката. Причината е едноставна - она што се знае за т.н. кралскиот период се темели на антички сведоштва кои временски се оддалечени 5-6 векови од предметот на опишување. Тоа придонесува изворите да содржат и многу легендарен материјал, кој не може да се земе предвид при научни реконструкции. Како и да е, римската република е добро посведочена, особено подоцнежниот период, така што дава содр-

жина за реконструирање на државното уредување. Сите органи на власта, вклучително и магистратурите, се земени предвид во ова поглавје, а се разбира и на сенатот, кој добива значајна улога кон крајот на Републиката. Авторите, исто така, ги изложуваат и главните настани кои придонеле за распадот на Републиката, особено на трибунатот на Тибериј Грах кој предизвикува низа случувања за распадот на системот. Владеењето на Август се поврзува со новото државно уредување, принкипатот. Институциите на овој систем, магистратурите и воената политика, многу им должи на републиканските традиции, но во основа е монархистичко и тоа не без преседан во римската историја. Но покрај републиканските институции, ова уредување носи и нова администрација, која произлегува и од територијалната експанзија на Рим. Со Диоклецијан, пак, завршува периодот кога принкепсот на сенатот е главен на државата – царот станува *dominus ac deus*, по примерот на источните монархии. Сета власт, сиот административен апарат се нашле под непосредна контрола на царот. Но, освен ингеренциите на царот, во голема мера е сменета и територијална поделба која носи со себе промени и во оданочувањето и во устројувањето на војската. Прегледот завршува со Константин, бидејќи со него започнува периодот на доцната империја, кога христијанството станува државна религија и во голема мера влијае на светогледот и устројувањето на државата.

Античките државни системи е универзитетски учебник, и се разби-

ра ги задоволува критериумите, но не е ограничен само на студентите што го изучуваат предметот. Напротив, содржините се претставени така, што даваат концизни научни сознанија за темата, но исто така даваат упатства за понатаму. Сметам дека е особена доблест во оваа книга што секое поглавје завршува со избор од литература за конкретната тема, што е навистина корисно за читателот што сака да ги продлабочи своите знаења за некоја специфична проблематика. Во однос на терминологијата и зборовите што доаѓаат од грчкиот и од латинскиот јазик, авторите користат латинична транскрипција, и покрај тоа што се класични филолози, затоа што

учебникот е наменет за студенти на историја, кои не нужно го познаваат јазикот, но и не е очекувано да го познаваат во првата година од своите студии, за кога е всушност предвиден овој предмет. Тоа ја прави книгата разбирлива за читатели кои не ги познаваат класичните јазици, односно е корисно четиво за сите што се занимаваат со антиката, за оние што се занимаваат со проучување на државата и државните системи, како и за оние што се просто љубопитни за темата. Затоа, оној што сака посериозно да го запознае поимот *држава* во самите почетоци на создавањето, може да стекне сериозни познавања од оваа книга.

Даниела Тошева

МСУ „Гаврило Романович Державин“,
Свети Николе - Битола